

Н. П. Крейдун, Е. Е. Поливанова, Е. А. Невоевнн

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ОСУЖДЕННЫХ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНОЙ ИЗОЛЯЦИИ

В статье представлены результаты исследования особенностей социальной реабилитации несовершеннолетних осужденных в условиях социальной изоляции. Показано, что условием эффективной социальной реабилитации является ее направленность на систему ценностей личности. Сравнительный анализ ценностных ориентаций в группах осужденных и просоциальных подростков выявил наибольшие расхождения по ценностям, которые отражают отношение подростков к социальному окружению и своему месту в нем: у просоциальных подростков эти ценности более выражены и устойчивы. Опираясь на результаты исследования, в статье определено понятие социальной реабилитации несовершеннолетних осужденных в условиях социальной изоляции и сформулированы ее особенности. Одним из способов достижения позитивных результатов социальной реабилитации является перевод системы авersive стимулов в позитивные, направленные на личность.

Ключевые слова: ценности, социальная реабилитация, несовершеннолетние осужденные, социальная изоляция.

N. P. Kreidun, O. Ye. Polivanova, O. A. Nevoienna

FEATURES OF SOCIAL REHABILITATION OF JUVENILE CONVICTS IN SOCIAL ISOLATION

The article presents the results of the study on social rehabilitation of juvenile offenders being in social isolation. Methodological fundamentals of this study are formulated by G. Sereda as "paradox of social inheritance", the essence of which can be demonstrated in reflexive emotional reactions of the younger generation at a variety of social transformation processes taking place in the society. It is shown that the condition for the effective rehabilitation is its focus on the value system of an individual. The comparative analysis of value orientations in groups of convicts and pro-social adolescents revealed the greatest differences in values that reflect the attitude of teenagers to the social environment and their place in it: the prosocial adolescents represent these values being more expressed and sustained. Based on the results of the research in the article, there was the notion of social rehabilitation of juvenile offenders in terms of social exclusion defined. The social rehabilitation of convicts in prison conditions is understood as a process of creating positive, pro-social attitudes to the social environment and defining their place in it. The maturity of such a positive attitude to the society along with the getting skills of pro-social ways to achieve these goals and awareness of their place in the micro- and macro-society can be regarded as a fact of psychological willing of a teenager to release from social exclusion. One way to achieve positive results in social rehabilitation is a transformation of the aversive stimuli system that represents the characteristic of criminal and penal service into the positive one towards a person. This can be achieved with a humanistic orientation of the whole system of the delinquents' re-socialization in isolation. This interpretation of social rehabilitation is a current issue for practical psychologists in the prison service. The prospects for the further research may be the search for psychologically-based forms used in the process of the social rehabilitation of adolescents in social isolation.

Keywords: values, social rehabilitation, juvenile convicts, social isolation.

Подано до редакції 08.09.2014

УДК: 37(477)

Н. М. Курліщук

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ У ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ С. Ф. РУСОВОЇ

У статті здійснюється аналіз теоретичної діяльності Софії Русової. Розкриваються погляди педагога-реформатора на проблеми соціального виховання дітей та молоді. Також визначається важливість розвитку суспільної свідомості підростаючого покоління.

Ключові слова: соціальне виховання, суспільна свідомість, педагогічна діяльність, С. Русова.

Освіту сьогодні в усьому світовому просторі розглядають як важливий значущий фактор становлення й розвитку особистості. Формування ж її є надзвичайно складним та довготривалим процесом, під час якого дитина набуває людських морально-психологічних якостей, правил й норм поведінки, культурної та суспільної свідомості.

Першочерговим завданням шкільництва є створення умов для гармонійного розвитку людини як невід'ємної частини соціокультурного середовища. Для його вирішення було б доцільним звернутись до творчої спадщини С. Ф. Русової – всесвітньо відомого педагога, громадської діячки, доктора соціології Українського соціологічного інституту та професора педагогіки Українського високого

педагогічного інституту імені М. Драгоманова в Празі. Її досвід є скарбницею надзвичайно дорогіших матеріалів для покращення та розвитку освітнього життя громадян України. “Соціалізація людини, – говорила Софія Федорівна, – не є пригломшенням індивідуального розвитку на користь опанування соціальних та громадських вимог. Навпаки, пошана до особистості, до кожної індивідуальності є першою здоровою підвалиною всякого громадянства, всякої держави” [5, с. 75]. Адже, «людина стає людиною лише в громаді. Свідомість закону, моральне розуміння закладається лише в спільності, в контакт з людьми. Для окремої особи, відірваної від громадського життя, не існує закону, не виявляється безумовна ідея добра. Лише в спільності, в спільному житті всіх людей складається моральний і юридичний закон, моральні завдання, обов’язки» [6, с. 96].

У теоретичній спадщині С. Русової є багато підручників та праць із порівняльної та соціальної педагогіки (“Соціальна педагогіка”, “Нова школа соціального виховання”, “Виховання і соціологія Дюркгейма”, “Значення соціальної психології для виховання”, “Соціальне виховання, його значення в громадському житті”, “Соціальний інстинкт”, “Соціальний напрямок виховання”, “Суспільні питання виховання”, “Під увагу українського громадянства” та інші), в яких зібрано найкращі перлини світових надбань Софії Федорівни та висвітлено її роздуми про майбутнє українське шкільництво як соціокультурну ланку суспільства.

Свою педагогічну діяльність просвітителька вбачала, перш за все, у вихованні дітей та молоді. Прагнула сформувати свідому особистість, підготувати її до активної участі у соціально-політичному, культурному житті та “виробити з учня вільну людину, готову для праці над особовим завданням і реалізацією найвищого гуманного ідеалу, що панує на цей час у громаді” [1, с. 277]. “Соціальне почуття дитини, – пише С. Русова, – розвивається без перерви одночасно з тим, як вона засвоює нові враження, нові акції. Їй постійно доводиться підніматися до нових, більш складних соціальних функцій. Соціальна спадщина значно полегшує їй виконання цих функцій, наприклад вчити мови, вести торг, відбувати всяку службу. Дитина почуває себе в соціальному осередкові як у повітрі, і, як тіло росте, вдихаючи повітря, так і духовні сили дитини ростуть, вбираючи в себе елементи соціального оточення, і людина стає справді соціальним продуктом; все, чого людина навчилася, прийнято від товаришів і в широкому, і в стислому значенні цього слова” [1, с. 272]. Педагог найбільш вагомо у своїх публікаціях висвітлює значення виховання підрастаючого покоління для суспільства, бо “найдорожчий скарб у кожного народу – його діти, його молодь, й що свідоміше робиться громадянство, то з більшою увагою ставиться воно до виховання

дітей, до забезпечення їм найкращих умов життя” [2, с. 34].

У праці “Соціальне виховання. Його значення в громадському житті” С. Русова виразно змальовує усі грані всебічного розвитку та виховання підрастаючого покоління у соціумі. Педагог виступає як за процес індивідуалізації, так і соціалізації, а саме – за їх взаємодоповнення, адже “Соціальне виховання намагається розвинути в дитині ті особливі риси, які надалі дадуть їй змогу стати найкращим громадянином, а якщо громаді найбільш потрібні особи з добре розвинутими здібностями, то ми бачимо, що мета виховання і соціальна й індивідуальна – одна, але шляхи її досягнення неоднакові, й увага виховника зосереджується інший раз то більше на психологічному аналізі душі дитини, то на тих обставинах, впливах, які можуть найраніше, найпевніше викликати у дитини громадянську свідомість” [7, с. 136]. На думку дослідниці, тут поєднано дві науки: психологія (котра вивчає внутрішню сторону кожного індивіда) й соціологія (розглядає зовнішні відношення та становище громади в цілому), стверджується, “...що індивідуальність є невіддільна від громади, так само і громада є тільки колектив індивідуальностей” [7, с.136]. Сам процес виховання так званих “одиниць” цієї науки вимагає надзвичайно клопіткої праці. Адже, кожен вихователь повинен безперервно слідкувати, щоб окрема дитина не надавала негативного напрямку колективу й колектив, у свою чергу, не пригноблював її індивідуальності.

С. Русова робить висновки у своїй статті про вплив на соціальне оточення вихованця чинників навколишнього світу – “І от усі ці наукові досліди виявляють страшенно міцну підлеглисть дитини її фізичному і соціальному оточенню, доводять до такого визнання, що діти, які живуть у різних соціально-економічних умовах, більш між собою відрізняються, аніж діти, що належать до різних рас, різних націй. Умови життя – помешкання, їжа, повітря дають величезні вітаміни...” [7, с. 138].

Велике значення в громадському житті кожної особи мають її індивідуальні властивості. Як відомо, темперамент у кожного індивіда закладається ще в утробі матері, а от характер формується в процесі виховання. Просвітителька вважає, що соціалізація має провідний вплив на характер дитини, котра входить у її світ починаючи з моменту перебування в певному колективі. І вплив цей збільшується з кожним днем все більше й більше, особливо проявляючись у віці 14-16 років. Прояви ж ці можуть бути як позитивними, так і негативними. Усе в більшій мірі залежить від того, чи проникли вихованці правильним напрямом у життя через школу соціального виховання. Софія Русова стверджує, що таке виховання розпочинається із 4-5 років, а саме з дитсадка, школи, гральних майданчиків. А першою ж соціальною формою вважає гру, процес якої розвиває та виявляє соціальні нахили, почуття, соціальну свідомість. В іграх розви-

ваються дитяча думка шляхом переймання, уява, творчість, спритність, порозуміння. Важливим є і психологічне значення гри: викликає радість, розвивається творчість та активність. Також велике соціальне значення має у вихованні праця: індивідуальна сприяє розвитку творчих сил дитини, колективна ж – підносить соціальну свідомість.

Педагог розглядає людину як члена людського суспільства і тому введення її в “кооперативні відносини з соціальним середовищем” є дуже важливим кроком. Школа, на думку Софії Федорівни, має стати тим осередком, де всі духовні моральні враження будуть перероблятися в свідомості дитини не тільки відповідно до її індивідуального складу, а в значній мірі визначатися тією товариською атмосферою, яка складається з однолітками, і довірливими стосунками між учителями та учнями, учнівським самоврядуванням, загальною організацією навчально-виховного процесу.

Отже, суть соціального виховання в школі, за С. Русовою, полягає у створенні таких умов, які б дозволяли дітям розвиватись як індивідуально, так і у колективі. Ці умови виглядають наступним чином:

- товариська атмосфера в школі, довірливі відносини між вчителями та учнями;
- учнівське самоврядування;
- заміна класу нечисленними рухливими групами;
- реформа методів навчання (перехід від пасивних до активних);
- заміна навчальних програм в середній школі.

Педагог була впевнена, що в шкільну програму (крім звичних) слід вводити такі предмети, які б сприяли кращому розумінню учнями соціального життя та навчали бути справжніми громадянами своєї держави. Шкільництво повинне бути ближчим до суспільства, даючи дітям та молоді те навчання й виховання, яке б відповідало вимогам даного часу та місця. Адже, “Соціалізація не зводить програму до якихось практичних інформацій, або до одного професійного уміння. Ні, вона ще вище підносить усі гуманні науки і роз’яснює всебічно ідеал культурного поступу. А цей поступ – це не лише зміцнення продуктивних сил країни, а й удосконалення звичаїв, моральних вимог, естетичного смаку. Соціалізація програми може дати правдиву оцінку всього культурного шляху, що пройшло людство за історичні часи його життя, знання та розуміння тих різноманітних умов, в яких різні народи розвивались й знаходили вміння використовувати знання в житті” [7, с.151].

С. Русова стверджувала, що така соціалізована програма з формування характеру особистостей стане ключовим чинником, оскільки він включає в себе не лише теоретичні, а й практичні виклади. Це –

різноманітні ігри, дитячі театри, гуртки, клуби, лабораторні дослідження, позашкільні спостереження, екскурсії та багато інших занять. Все це повинно стати невід’ємною складовою життя учнів та молоді, розвиваючи у них прагнення до активно-естетичного та громадського буття.

Значущі соціальні проблеми розкриваються у статті С.Русової “Дещо про дефективних дітей у школі”. Тут педагог визначає особливості хворих дітей: “За якими же рисами впізнається в учнів дефективна відсталість? – Зовнішні ознаки бувають такі: 1) розмір голови; 2) неправильна вага та зріст; 3) особливості ушей, їх форма, розмір; 4) очі часто косі з неприродним поворотом із боку на бік; 5) форма губ, носа, чола, челюстей; 6) неправильності в розкладі, формі й числі зубів...” [7, с.37] та педагогічні підходи у тих чи інших ситуаціях, а також шляхи, як зробити їх життя більш повноцінним. “Дефективні діти не мають жити ізольовано; навпаки, вони мусять навчитися суспільно жити, пізнати вимоги життя, набратися деякого “*savoir vivre*” – навчитися спільно працювати, взаємно один одному допомагати, користися одному загальному закону” [7, с. 53]. Також у публікації розкривається позитивна зміна сприйняття соціумом розумово нерозвинених дітей та історія виникнення для них державних установ у Німеччині, США, Швейцарії та Англії. Педагог підтримувала світову думку про те, що методи та програми звичних шкіл не підходять для дефективних дітей й стверджувала, що для такої категорії повинні існувати окремі групи чи заклади, “де легко й непомітно залучалися б до дії всі їх приспані розумові сили і нахили” [3, с. 85].

Аналізуючи творчий доробок С.Русової у сфері соціальної педагогіки, можна зробити висновок, що діячка є фахівцем з питань соціального педагогічного процесу як реального факту громадського життя кожної особистості зокрема. «Зрозумівши тісний зв’язок особи з громадою, уявивши собі найкращі добродійності, яких вимагають від особи громадянські обов’язки, можна з’ясувати, як саме треба здійснювати соціальне виховання, щоб наслідком його був справжній розвиток громади, збільшення в ній активних розумних діячів» [6, с. 121].

Просвітителька, досліджуючи соціальну педагогіку та аналізуючи ідеї видатних світових науковців минулого, своїми працями формує перед суспільством шляхи виховання дітей та молоді як всебічно-розвинених, соціально-свідомих та гармонійно-сформованих громадян своєї держави, котрі б відзначалися піднесеною любов’ю до рідного краю й повагою до інших народів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Русова Софія Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. / Русова Софія / [Упорядники Є. І. Коваленко, І.

М. Пінчук]. — К. : Либідь, 1997. Кн. 1. — 1997. — 372 с.

2. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори / С. Ф. Русова. – К.: Освіта, 1996. – 303 с

3. Русова С. Дещо про дефективних дітей у школі / С. Русова // ШВН. – 1935. Ч.2. – С. 73-92.

4. Русова С. Соціальне виховання. Його значіння в громадському житті / С. Русова // Шлях виховання й навчання. – 1930. – С. 144 – 150.

5. Русова Софія. Сучасні течії в новій педагогіці / Софія Русова / [за заг. ред. Є. І. Коваленко; упоряд,

прим. Є. І. Коваленко, О. М. Таран]. – К. – 2009. Кн. 4. – 328 с.

6. Русова С. Нова школа соціального виховання. Вибрані педагогічні твори: У 2-х т. / С. Русова. – К.: Либідь, 1997. Т.1. – 320 с.

7. Русова С.: З маловідомого і невідомого. – Частина 1. “Несторка української педагогічної літератури...” / С. Русова [Упорядники О. Джус, З. Нагачевська]. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – 456 с.

REFERENCES

1. Rusova, S. (1997). *Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

2. Rusova, S. F. (1996). *Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]*. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].

3. Rusova, S. (1935). *Deshcho pro defektyvnykh ditey u shkoli [Something about the defective children at school]*. ShVN [in Ukrainian].

4. Rusova, S. (1930). *Sotsialne vykhovannia. Yoho znachennia v hromadskomu zhytti [The social education. Its significance in public life]*. *Shliakh vykhovannia i navchannia – The Way of Education*, p. 144-150 [in Ukrainian].

5. Rusova, S. (2009). *Suchasni techii v novii pedahohit-si [Modern trends in contemporary pedagogy]*. Kyiv [in Ukrainian].

6. Rusova, S. (1997). *Nova shkola sotsialnoho vykhovannia. Vybrani pedahohichni tvory [The New School of Social Education. Selected pedagogical works]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

7. Rusova, S. (2006). *Z malovidomoho i nevidomoho. Chastyna 1. Nestorka ukraiinskoi pedahohichnoi literatury... [From the obscure and unknown. Part 1. Nestor-woman of Ukrainian educational literature...]*. Ivano-Frankivsk: Hostynets [in Ukrainian].

Н. М. Курлишчук

ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ И МОЛОДЕЖИ В ТЕОРЕТИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ С. Ф. РУСОВОЙ

В статье проводится анализ теоретической деятельности Софии Русовой. Раскрываются взгляды педагога-реформатора на проблемы социального воспитания детей и молодежи. Также определяется важность развития общественного сознания подрастающего поколения.

Ключевые слова: социальное воспитание, общественное сознание, педагогическая деятельность, С. Русова.

N. M. Kurlishchuk

ISSUES OF SOCIAL EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH IN THE THEORETICAL HERITAGE OF S. F. RUSOVA

This scientific article analyzes the theoretical work of Sofia Rusova, a talented educator and a leading public person. It opens up the views of the teacher-reformer on the problems of children and youth social education. Also the importance of social consciousness development of the younger generation is determined. S. Rusova defined the social identity development as the process and the outcome of the assimilation of cultural values and social norms, as well as the self-development and the self-realization of the society. Making a significant effort to form a conscious person, to prepare a person to active goals in the social and the political life, “to develop a free man out of a student who is ready to serve a personal challenge and implementation of the highest humane ideal prevailing at the time of the citizenship” S. Rusova deliberately was looking for the ways of social pedagogy development in the Ukrainian educational science. S. Rusova formulates the community response to the challenges of social education through her bright and innovative works, including both socialization and individualization in cooperation with the individual student. This study highlights a number of views and ideas transmitted with the help of S. Rusova and focuses on the main aspects of socialization. Analyzing the creative achievements of S. Rusova in the field of social pedagogy we can conclude that the activist is an expert on social pedagogical process as the real fact of social life of every individual in particular. Studying social pedagogy and analyzing ideas of outstanding international scholars of the past, the educator-activist formulates the ways of children and youth education through her work as the fully-developed, socially-conscious and perfectly-formed citizens of the state, who would be noted by sublime love for their land and respect to other nations in front of the society they live in.

Keywords: social education, social consciousness, educational activities, S. Rusova.

Подано до редакції 08.09.2014